

УДК (UDC) 94 (437=161.2) "1921/1939":613.8
<https://doi.org/10.21272/starovyna.2021.59.3>

ЗУБКО О. Є.

УКРАЇНСЬКА МІЖВОЄНА ЕМІГРАЦІЯ В ЧСР ТА ШКІДЛИВІ ЗВИЧКИ УКРАЇНЦІВ-ЕМІГРАНТІВ (1921-1939)

Спроби відійти від фізичного та психологічного (морального) стресу, відчуженість та невлаштованість у житті стали наслідком появи таких шкідливих звичок української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині як тютюнопаління, пияцтво та частково кавоманія.

Ключові слова: українська еміграція, міжвоєнна Чехословаччина, тютюнопаління, алкоголізм, кавоманія.

У кожної людини є свої слабкості, які по різному відображаються на способі життя, здоров'ї та соціальному статусі. Однак, деякі із слабкостей переходять у шкідливі звички, що становлять загрозу як, власне, людині, так і оточуючим, суспільству. В першу чергу мова йде про тютюнопаління, алкоголізм, наркоманію та кавоманію.

Ці шкідливі звички не оминули й українців другої еміграційної хвилі (політичної), що опинилися на теренах міжвоєнної Чехословаччини (ЧСР). Цигарки, пиво, горілка, морфін та кава опинилися в орбіті уваги представників української еміграційної спільноти завдяки науково-технічним відкриттям міжвоєнного періоду.

У 1920-х рр. на науково технічному горизонті можна було побачити: фен, тостер, лейкопластир, чорно-білий телевізор, апарат штучного дихання, пеніцилін, жувальну гумку. Окрім зазначеного, Чехословацька Республіка в 1920-х рр. залюбки «знайомилася» також з авторефрижератором, аерозольним балоном, електричною бритвою, електроенцефалографом, контактними лінзами, бульдозером, асфальтоукладачем, поліграфом, кінематографом. У «золоті двадцяті» в цій країні все частіше почали користуватися телеграфом і поштовими з банківськими переказами.

У 1930-х рр. в ЧСР гору брали вже перші електронні годинники, липка стрічка, кредитні бюро, замороженні напівфабрикати, радіотелескоп, електронний мікроскоп, аерогель, скловолокно, казеїнове волокно, нейлон (жіночі капронові колготки) та розчинна кава Nescafé.

Потрібно відзначити, що розгляд шкідливих звичок української еміграційної спільноти в міжвоєнній ЧСР ще не був у центрі уваги українських дослідників. Тому аналіз шкідливих звичок «українських пражан» здійснений за допомогою спогадів С. Русової [1], В. Сімянціва [2], Н. Наріжної [3], щоденника Є. Чикаленка [4], а також архівних справ фонду Служби Безпеки Чеської Республіки [5].

Написання назви країни Чехословаччина подається без дефісу в статусі молоді новоствореної в 1918 р. неподільної Першої Республіки чехів і

Зубко Ольга Євгенівна - кандидат історичних наук, докторант кафедри історії України та культури Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (Україна). ORCID: 0000-0002-7052-1472.

словаків. У цитатах зі спогадів, щоденників і в архівних матеріалах досліджуваного часу збережено стилістику й правопис оригіналів.

Метою публікації є критичний розгляд шкідливих звичок вихідців з України як частини еміграційного повсякдення 1920-1930-х рр. в якості культурної категорії з позицій історико-антропологічного підходу до минулого, що дозволяє глибше розуміти особливості внутрішнього розвитку емігрантів та їх зв'язків із зовнішнім соціальним і культурним оточенням без ідеологічних кліше.

Бурхливий розвиток чехословацького авто- й авіапрому (мова йде, насамперед, про підприємства концерну *Škoda*, про котрі інженер-підприємець В. Сімянців згадував як «про найбільші в Середній Європі фабрики зброї, електромоторів і всякого іншого залізниччя аж до автомобілів, мотоциклів і літаків» [2, с. 92], спричинив моду на паління цигарок. Палити в ті часи було модно та престижно. Про це на кожному кроці нагадувала реклама в газетах та часописах. В такий спосіб тютюнові компанії намагалися переконати читацьку аудиторію в позитивних якостях своєї продукції. Тому тютюн рекламували й лікарі, й спортсмени, й актори й, навіть, науковці. Деякі тютюнові фірми сповіщали, що тютюн допомагає скинути зайву вагу, інші зображали представників середнього класу з цигаркою в звичній домашній обстановці (з дітьми, дружинами, котиками та песиками).

Однак, коли чехословацькі авіатори та автоаси палили американські «*Marlboro*» і «*Camel*» (відомі на території Чехії з 1904 р.), а жінки - «*Winston*», то українці, через відсутність коштів, - дешеvu чеську «*Vlasta*» (відому з 1916 р.).

Непримиримим борцем із тютюнопалінням був Трохим Іванович Пасічник* (1896-1968) - видатний філолог, викладач Матуральних курсів при Українському високому (вищому) педагогічному інституті ім. М. Драгоманова в Празі (1923-1933) та Української реформованої гімназії в Ржевницях-Модржанах (1922-1945), що весь час волочив із собою де треба і не треба власну скрипку. Ніхто так і не міг зрозуміти, чому Трохим Іванович кохався у скрипці, поезіях Тичини й прозі Стефаніка, намагаючись прищепити цю любов й іншим, і чому шаленіє, коли бачить в руках молоді цигарки або сигари. Щоправда, потрібно додати, що за останні діставалося не тільки молодим, а і старшим, шанованим «українським пражанам».

У 1930-х рр. Т. Пасічник був шкільним куратором (класним керівником - О. З.) Наталки Наріжної: «Трохим Іванович Пасічник був середнього зросту мужчина, худощавий, з великими зеленкуватими очима, який рідко коли сміявся і часто кашляв. Бували дні, що обличчя його нагадувало видушену цитрину і бували дні, коли ніхто не міг йому догодити. Часами він ж приходив до кляси зі скрипкою в руках і після короткого словесного вступу починав грати мелодію завжди тої самої пісні «Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться». Грав він її з великою емоцією, а тому, що одинадцятилітні або дванадцятилітні шкраби є, переважно, нечутливі, то виступи професора викликали у нас зовсім не ту реакцію, на яку вони заслуговували...» [3, с. 33].

Наталці Наріжній у 1938-1939 рр. теж дісталось «на горіхи» за цигарки від шкільного куратора. Вона згадувала той випадок так: «Давай підемо у ліс, - сказала одного сонячного пообіддя Килина**, додаючи з поважною міною,

що має аж дві цигарки. Почувалися ми дорослими - мені було майже шістнадцять, а Килина була децю старшою. Ми пішли у ліс, у сторону тієї частини Модржан, де жила Килина разом з родиною. Ліс був досить ріденький, але ми знайшли прозору гущавину, посідали на траву і почали, загикуючись, смоктати "Власти". Тільки-но наші творчі душі, з допомогою реальної нудоти, почали підноситись під небеса, коли нам над головами громом загуркотіли слова професора Пасічника: "Білецька, Наріжна, що ти ви тут робите?" Що за дурне питання, подумала я. Та ж він бачить, що ми стараємося навчитися курити. Що в ту хвилину подумала Килина, не знаю, пригадую тільки її блакитні очі, мов раніше небо, і не менше розумну від запиту відповідь: "Вибачте, пане професоре, ми не знали, що тут вас зустрінемо". Пасічник оторопів, а тоді подивився на мене: "І, ви, Наріжна, також не знали?" Мені захотілося сміятися, так що я тільки кивнула головою на знак згоди. Як видно, професор також хотів сміятися. Відвернувшись від нас, він буркнув, щоб ми забіралися геть з лісу і щоб він більше ніколи не бачив нас і близько тютюну в будь-якій формі. Ми подякували і пообіцяли, що більше не будемо ходити в ліс вчитися курити» [3, с. 70].

Не менш шкідливим для «українських пражан» було надмірне вживання розливного пива та горілки.

Розливне пиво з традиційними закусками подавалося зазвичай у «гасподах». «Гасподи» були древніми символами Чехії, які розповідали про культуру цієї країни не менш промовисто, ніж замки та палаці. Вочевидь, в «гасподах» чеські інтелектуали ХІХ ст. обмірковували майбутнє свого народу. Тоді як у 1920-х рр. чеські «гасподи» виступали місцем приватних неформальних зустрічей, де за пивом та закусками можна було поспілкуватися досхочу. З 1869 р. найбільш популярною маркою пива в Чехії було «Staropramen». Саме ця марка пива була найбільш улюбленою в українських вигнанців. В. Сімянців згадував, що «пиво не тільки сприяло невимушеному спілкуванню, а й пісенним конкурсам» [2, с. 72]. Так відомо, що дуже любляв пиво український поет і драматург Олександр Олесь (1878-1944). У 1925 р. з цього приводу Є. Чикаленко (1861-1929) відзначав у своєму «Щоденнику»: «...Якщо Садовський зовсім не змінився, не постарів, а навіть після тифу омолодився, то Олесь робить страшне вражіння - це просто пивна бочка; здається, якби його проткнув, то так би й бризнуло пиво: обрзклий, опухлий, сопе наче ковальський міх і ледві, ледві ходить. Пропав чоловік! Не дасть він вже нічого, ніякої творчості від нього вже сподіватися не можна. Думалось, що коли приїде з Києва його жінка та хлопець, то він перестане пити, аж показалося, що ніщо вже не може втримати його від пиятики...» [4, с. 90].

А ось «білоруські пражани», котрі політично прямували тим же фарватером, що й українські соціалісти, більше любляли «флековку» - темне пиво. Празька пивоварня темного пива, спершу як сімейний бізнес, була заснована ще в 1499 р. Однак, свою назву «U Fleků» отримала тільки в 1762 р., коли її викупив Якуб Флековський (Jakub Flekovský). «Flekovská třináctka» («Флеківська тринадцятка») була до вподоби білорусам своїм приємним післясмаком: «Флек - пивовар, - згадував В. Сімянців, - і пивна, де подавався тільки власний виріб, чорне пиво з "флеківським" вийнятковим

присмаком. Це десь на Кжеменцовій вулиці чи там, де ми мали кляси в реальній школі...» [2, с. 72].

Нині вчені з'ясували, що люди вживають пиво через те, що його смак сприяє виробленню хімічної сполуки допаміну. Проте у 1920-1930 х рр. ситуація утруднювалася тим, що на пиво емігрантами витрачалися останні гроші, яких і так бракувало.

А ось вживання горілки було спричинене психологічним фактором, на що звертала увагу С. Русова: «...Час-на-час обрїй подебрадського життя захмарювався - вмирили студенти від туберкульозу. Виснажені по таборах організми не мали сил поборювати страшного мікроба, а клімат в Подебрадах був вогкий і сприяв поширенню цієї хвороби. Справлялися пишні похорони, співалося хором "Журавлів" і кожен думав: сьогодні він, а завтра - я. І повставала у кожного страшна думка про смерть на чужині, далеко від рідного веселого краю, від степу широкого. І такий сум охоплював, що дехто з молодих не міг цього витримати: одні самі переривали нитку життя, другі хапалися за горілку, щоб у ній втопити страшні думки. Багато було цього лиха - пїячили і студенти, і професори, бо нелегко було призвичаїтись до емігрантського життя...» [1, с. 233].

Про шкоду пияцтва «українським пражанам» розповідало переважно духовенство. Наприклад, душпастир Подебрадського автокефального осередку (Православного братства імені Святих Кирила та Мефодія) Григорій Мельник*** (1893 - після 1939). Одним із його наочних прикладів-проповідей був випадок із котом, котрого, власне, душпастир змушений був оперувати у 1928 р. і котрий став дурником, на думку душпастира, саме від горілки. (А якщо від горілки дурнішають тварини, то що вже казати про людей?) «...Оперувати котика потрібно було терміново. - Згадував мозирчанин Антон Білинський (1897 - після 1945), в минулому «один із білорусів на службі УНР», хорунжий 4 і Київської дивізії, а в 1928 р. студент-подебрадець. - Але ж як? Це ж не кролик, тут кігті, зуби. Ось Панотець їй вирішив застосувати загальний наркоз. Поклав пухнастика спиною собі на коліна і влив в нього, незважаючи на опір, гарну порцію горілки. Потримав трохи, опустив на підлогу. Тварину добряче хитало, але загальний наркоз пішов на користь: агресивності нуль, муркотить собі. Очі, правда, в різні боки дивляться, але то вже дрібниці. Операцію провести це не завадило: був розкритий пухир, вибрана столова ложку гною, ретельно вичищена рана, покладена лікарська мазь....Кіт вижив і одужав. Але - на жаль - став повним ідіотом. Не знаю, що цьому посприяло: хвороба, операція, вроджена котяча схильність або таки горілка. Однак складалося враження, що кіт, що не день, то дурнішав. Він не тільки не навчився ловити мишею, а й неймовірно їх боявся. Одного разу господар kota та Панотець, не витримавши, вирішили наочно показати негіднику, що миша - це безпечно і дуже смачно. Мишу впіймали живу, під банку з монеткою. Прив'язали її за хвоста на ниточку. А kota загнали у кут, щоб заздалегідь не утік. Тоді ж Панотець став похитувати нещасною мишею у тварини перед носом. Миші, напевно, було страшно, але той жах, який читався в котячих очах, зашкалював усі межі. Сидячи на задніх лапах, пухнаста істота спиною втиснулася у куток, і перелякано стежила як розгойдується перед її очима

якась інша звірюка. Кульмінаційним моментом стала мишача витівка: вигнувшись, вона потягнулася до kota та..... вкусила його за носа! Отетеріли усі, а кіт з криком вирвався з кутка, прослизнув повз людські ноги та драпонував на вулицю... » (Переклад з чеської - О. З.). [5, арк. 34].

Щодо ж такої грізної шкідливої звички як наркоманія, то, на щастя, вона «обійшла» українських вихідців у міжвоєнну добу. Вживання опію, морфію та кокаїну було властиве більше російській еміграції (кокаїновий «балтійський чайок»). На початку ХХ ст. опій, морфій або морфін, кокаїн, героїн відкрито продавалися у аптечних мережах. Наприклад, камфорна настоянка опію призначалася при безсонні та діареї; порошковий героїн «виліковував» бронхіт, астму, туберкульоз, депресії; лаудаум (рідина з високим вмістом опіатів) виступав заспокійливим дитячим засобом; а білі кристали морфію використовувалися як знеболююче. Тільки у 1927 р. в Європі, а в міжвоєнній Чехословаччині в 1929 р., ці засоби потрапили в реєстр «ліквідує суворі звітності».

Українських вихідців в міжвоєнній ЧСР більше «зачепила» розчина кава Nescafe, котра здобула популярність у 1938 р. Розчинний кавовий напій на той час був справді інноваційним, а, головне, дешевим, бо натуральна мелена кава коштувала дуже дорого. До того ж, до кави у крамницях зазвичай пропонувалося згущене молоко або молочний шоколад, що психологічно ніби «підсолоджувало» життя само по собі. «Фірма Нестле, що ото її каву п'ють по всьому світі, та ще й иншими смачними і поживними продуктами постачає всі континенти, будувала на міських ґрунтах у Глінсько велику фабрику. Щось говорилося про сорок мільйонів чеських корон. Воду міського водотягу фірма вже провела, але чи місто не могло постачати фабриці потрібну кількість води, чи була та вода дорога, не пам'ятаю, тільки фірма Нестле звернулася до нашої фірми, спершу за проектом, а потім передала будову...», - згадував В. Сімянців. [2. с. 181].

Отже, шкідливі звички української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині свідчили здебільшого про її спроби відійти від фізичного та психологічного (морального) стресу, намагання позбавитися відчуженості та невлаштованості у житті.

Примітки

*Трохим Іванович Пасічник закінчив свого часу Вінницьку вчительську семінарію. Згодом завідував двокласною школою у Сарненському повіті на Волині. У 1915 - 1916 рр. вступив до Вінницького реформованого учительського інституту, по закінченні якого вчителював у Вінницькій вчительській семінарії, у 1918 р. вступив до Київського державного університету, в якому навчався до часу еміграції. З 1921 р. «прикомандірований» до Міністерства освіти УНР, а з 1922 р. на запрошення Українського Педагогічного товариства у Львові обійняв посаду професора класичної філології в гімназії м. Луки (Галичина). З 1923 р. - на еміграції в ЧСР, викладач Українських Матуральних курсів при УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі. Вчителював і в Українській реформованій гімназії в Ржевничах-Модржанах. Помер у США в 1968 р.

**Килина (Катерина) Леонідівна Білецька (Ольжич; Лазор) (1919 - 1996) - молодша донька професора Л. Білецького, дружина О. Ольжича, журналістка, громадсько-культурна діячка. Померла в Канаді у 1996 р.

***Григорій Мельник походив родом із с. Лаврівки Вінницького повіту Подільської губернії (нині Вінницького району Вінницької обл.). Закінчив військову школу в Києві. Військову службу спершу проходив у Російській армії, а потім до 1 січня 1918 р. в Богданівському полку військ Центральної Ради. Був делегатом Українського Церковного

собору. Мав парафію у Вінницькому повіті. Втік з України до Польщі у травні 1921 р. під час роботи Церковного собору. Два місяці перебував у Каліському таборі. В Польщі за три роки «мав» 9 парафій та вчителював на Пінщині, що на той час входила до складу Берестейського воєводства. За проведення шкільного плебісциту на користь української школи його звільнили з парафії та притягнули до суду. У 1924 р. домігся дозволу на переїзд своєї родини до ЧСР, де, за одними звістками, вступив на навчання до УГА в Подєбрадах, за іншими - до УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі. У 1938 р. переїхав на Закарпаття. Після 1939 р. подальша доля - невідома.

1. Русова С. Мемуари. Щоденники. Київ: Поліграфкнига, 1994. 544 с.
2. Сімянців В. Інженер-емігрант в Чехо-Словаччині (1929-1945). Buenos Aires - Philadelphia: В-во Юліана Середяка, 1973. 237 с.
3. Наріжна Н. Дитячими очима (Спомин) / Editor Mykola Mušinka; Vydalo Sdružení Ukrajinek v České Republice. Praha, 2010. 100 р.
4. Чикаленко С. Щоденник (1925-1929) / Упорядкування, передмова та коментарі І. Старовойтенко. Київ: Темпора, 2016. 448 с.
5. Archiv bezpečnostních složek (Praha, Czech Republic). Fond S OSTRAVA. Sign. S-4552 OV, str. 34.

References

1. Rusova S. Memuary. Shchodennyky. [Memoirs. Diaries]. Kyiv: Polihrafknyha, 1994. 544 s. [in Ukrainian].
2. Simyantsiv V. Inzhener-emigrant v Chekho-Slovachchyni (1929-1945). [Emigrant engineer in Czechoslovakia (1929-1945)]. Buenos Aires - Philadelphia. V-vo Yuliana Seredyaka. 1978. 237 s. [in Ukrainian].
3. Narizhna N. Dytyachymy ochyma (Spomyn). [Children's eyes. Recollection]. / Editor Mykola Mušinka; Vydalo Sdružení Ukrajinek v České Republice. Praha, 2010. 100 r. [in Ukrainian].
4. Chykalenko Ye. Shchodennyk (1925-1929). [Diary. (1925-1929)]. / Uporyadkuvannya, peredmovta ta komentari I. Starovoytenko. Kyiv: Tempora, 2016. 448 s. [in Ukrainian].
5. Archiv bezpečnostních složek (Praha, v České Republice). Fond S OSTRAVA. Sign. S-4552 OV, str. 34. [in Czech].

Zubko O. Y.

PhD (History), doctoral student of the Department of History of Ukraine and Culture of Vinnytsia State Pedagogical University M. Kotsyubynsky (Ukraine). ORCID: 0000-0002-7052-1472.

UKRAINIAN INTERWAR IMMIGRATION IN CSR AND UKRAINIAN IMMIGRANTS' BAD HABITS (1921-1939)

Tobacco smoking, alcoholism, drug abuse, coffeemia didn't bypass the Ukrainians of the second (political) immigration wave, who found themselves on the ground of the interwar Czechoslovakia (CSR). Cigarettes, beer, vodka, morphine and coffee were in the focus of the Ukrainian immigration community's representatives' attention due to the scientific discoveries during the interwar period. Rapid development of the Czech automotive and aircraft industries, permanent advertising in newspapers and magazines caused fashion for smoking. Unlike the Czech men, who smoked «Marlboro» and «Camel» (sold on the territory of the Czech Republic since 1904) and the Czech women who preferred «Winston», the Ukrainians smoked cheap local «Vlasta» (known since 1916) because of the lack of money.

The excessive use of draft beer and vodka was equally harmful for the Prague residents of the Ukrainian origin. Tapped beer together with traditional snacks were usually served in so called 'yards'. «Flekovka» (a sort of dark beer) and «Staropramen» (a sort of light beer) were available, and the Ukrainians chose «Staropramen». In general beer was consumed for pleasure (even though with the last bit of money). On the contrary, drinking vodka was caused mostly by the psychological state of the Ukrainians.

As for such dangerous habit as drug abuse, fortunately, it was not typical for the immigrants of the Ukrainian origin during the interwar period. Doing opium, morphine and cocaine was the most common habit for the Russian immigration. At the beginning of the XX century opium, morphine and cocaine were freely sold in pharmacy chains. For example, laudanum was

prescribed to treat insomnia and diarrhea; powder-like heroin was taken in the case of bronchitis, asthma, tuberculosis, depression; laudanum was also considered to be a sedative for children; white crystals of morphine were used as a painkiller. Those drugs were listed in the register "certified financial statements" only in 1927 in Europe and in 1929 in the Czech Republic.

The inhabitants of CSR of the Ukrainian origin were more interested in "Nescafé" instant coffee which became popular in 1938. During that period of time instant coffee was an innovative and cheap drink. It was rather important for immigrants because natural coffee cost a lot. Moreover, coffee in shops was sold together with milk chocolate or condensed milk, which psychologically made the life sweeter.

Key words: *Ukrainian immigration, the interwar Czech Republic, tobacco smoking, alcoholism, coffeomania.*

Отримано 03.11.2021